

Cent anys d'ortografia del català

- 27 de novembre del 2013 a les 20.30 h
- Vestíbul del nou edifici del Consell General

Ramon Sistac i Vicén

Secretari de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

▲ Currículum

Doctor en filologia catalana per la Universitat de Barcelona. Ha estat director del departament de Filologia de la Universitat de Lleida. Ha publicat monografies dialectals. Col·labora en la secció catalana de l'Atlas lingüístic d'Europa, coordina el Projecte d'inventari del patrimoni lingüístic i literari de les Terres de Ponent i dirigeix l'Oficina d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent de la Universitat de Lleida des del 1995. Ha organitzat cursos d'occità a la Universitat de Lleida i és director del projecte interregional de cooperació en matèria d'innovació i transferència tecnològica en el marc de la Comunitat de Treball dels Pirineus. Ha desenvolupat tasques d'informador de la Comissió Parlamentària de Política Lingüística de les Corts d'Aragó i ha participat en la Coordinadora de Llengües Minoritàries d'Aragó. Està vinculat a l'Institut d'Estudis Ilerdencs i és membre de la Societat Catalana de Llengua i Literatura.

És el membre núm. 216 de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans des del 1998, en l'especialitat de Dialectologia. Ha estat el secretari per a Afers Institucionals de l'IEC (2001-2002) i és delegat del president de l'IEC a Lleida des del 2005. Ha estat tresorer de la Secció Filològica del 2002 al 2010, i des d'aleshores n'és el secretari.

El procés de gestació del codi escrit dels idiomes sol ser llarg, atzarós i complicat. En el cas de les llengües romàniques, el seu accés a l'escriptura està relacionat amb els canvis socials, culturals i urbanístics que es van operar a la baixa edat mitjana, canvis que provocaren, a més de l'inici del consum privat de l'escriptura, la generalització del menester d'escriure entre capes i estaments socials seglars per als quals el domini del llatí era una dificultat difícilment superable. La complexitat politicoadministrativa del món postfeudal —Andorra en fou bon exemple— juntament amb l'expansió comercial de la Corona d'Aragó pel món mediterrani, contribuïren sens dubte a l'aparició i difusió d'una *scripta* catalana força primerenca i sòlida en el context de les llengües germanes i veïnes.

Amb el Renaixement va aparèixer la consciència de comunitat lingüística. No és debades que els gentilicis aplicats a les llengües romàniques (*català, francès, castellà, etc.*) se solen popularitzar a partir del segle XVI, tot desplaçant les velles denominacions diglòssiques (*pla, vulgar, romanç...*). Un procés que no és aliè a l'expansió de les grans monarquies i a la seua lenta transformació en els anomenats, amb més o menys fortuna, *estats nació*.

La consolidació de les diverses literatures nacionals, la difusió de les llengües europees pels amplis territoris ultramarins on es van imposar i la pressió de l'estat absolutista sobre individus i comunitats va portar cada vegada més a la necessitat de fixació del codi escrit. Així, les monarquies més potents foren les primeres a crear organismes de control explícit sobre la llengua. El 1635 es va fundar l'*Académie Française* i, amb l'adveniment dels borbons a Espanya, el 1713 la *Real Academia Española*. L'ens normatiu equivalent portuguès, l'*Academia das Ciências de Lisboa*, és de 1779. El 1795, amb el triomf del nou règim eixit de la Revolució, es va constituir l'*Institut de France*, que agrupava com a autònomes però en una sola institució, a més de l'*Académie Française*, l'*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, l'*Académie des Sciences*, l'*Académie des Beaux-Arts* i l'*Académie des Sciences Morales et Politiques*. En el cas de llengües sense estat, o amb estat modern, o amb estat que només abasta parcialment el territori de la llengua, el procés va ser més lent. L'*Accademia della Crusca* és del segle XVI, però no fou fins al 1811 que, a instàncies de Napoleó, va assumir parcialment les funcions acadèmiques sobre el toscà literari i l'italià unificat. L'Acadèmia d'Atenes (la contemporània, i no pas la d'època clàssica) és de 1926. La *Real Academia Galega* és de 1906, *Euskaltzaindia - Real Academia de la Lengua Vasca - Académie de la Langue Basque* (així s'anomena oficialment) de 1919 i l'*Institut d'Estudis Occitans* (institució sense cap suport ni reconeixement oficial) de 1945.

El procés de gestació de l'acadèmia del català cal situar-lo en el context específic dels vaivens que la nostra llengua ha experimentat durant els darrers 150 anys en tot el seu territori i molt especialment a Catalunya. Després del gairebé col·lapse de la llengua literària i administrativa a finals de l'edat moderna (col·lapse menys significatiu a Andorra i a Menorca, per bé que també se'n van ressentir en major o menor mesura), durant la segona meitat del segle XIX i al mateix temps que en altres indrets d'Europa es va difondre als països de llengua catalana la vindicació romàntica i literària de la llengua i la cultura popular. A diferència, però, dels altres moviments europeus contemporanis, la *Renaixença*, progressivament i com a conseqüència indirecta de la revolució industrial operada a les zones urbanes i a les principals conques fluvials, anà connectant amb importants moviments de base popular i donà origen al *catalanisme*, moviment reivindicatiu que aviat tindria expressió política. A començaments del

segle xx, el *noucentisme* establiria tot un programa de reconstrucció cultural i identitària (i, en darrera instància, política) de Catalunya, que seria emulat amb major o menor fortuna a la resta de territoris.

És, doncs, en aquest context que es produeixen, en el primer terç del segle xx, les principals actuacions que ens portaran a la situació actual de consolidació normativa del català. Algunes de les principals fites assolides i dates significatives (triades, això sí, amb criteris discutibles), perllongades fins gairebé a l'actualitat, podrien ser les següents:

1900: *Lletra de convit* de mossèn Antoni M. Alcover. Inici de la tasca de recollida de materials per al que esdevindria *Diccionari Català-Valencià-Balear*

1901: Alcover inicia la publicació del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*

1906: Viatge d'Alcover amb Bernhard Schädel pel Pirineu, amb visita a Andorra

1906: I Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona

1907: Fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) per part de la Diputació Provincial de Barcelona

1911: Creació, dins l'IEC, de la Secció Filològica que esdevindrà, de facto, acadèmia de la llengua (per delegació de l'IEC, que és qui en té la funció)

1913: Publicació de les *Normes ortogràfiques*

1914: Fundació de la Mancomunitat de Catalunya

1918: Trencament d'Alcover amb Pompeu Fabra i la Secció Filològica

1922: Ingrés de l'IEC a la Unió Acadèmica Internacional

1926: Reconciliació entre Alcover i Fabra

1931: Trasllat de l'IEC a la Casa de Convalescència de Barcelona

1932: Publicació de diccionari "Fabra" (*Diccionari General de la Llengua Catalana*)

1932: Signatura de les *Normes de Castelló*, adaptació de l'ortografia de l'IEC al valencià

1939: Prohibició i dissolució de l'IEC per les noves autoritats franquistes

1942: Represa de l'activitat (primer en la clandestinitat, després en la semiclandestinitat i, en el tardofranquisme, activitat més o menys tolerada)

1976: *Reial decret* espanyol 3118/1976, que estableix l'IEC com a autoritat acadèmica per a tots els territoris de la llengua

1977-1978: Restabliment de la Generalitat de Catalunya, aprovació dels estatuts de les comunitats autònomes espanyoles i inici de l'ensenyament regular del català als territoris espanyols que el tenen, a partir dels seus estatuts, com a cooficial

1982: Retorn de l'IEC a la Casa de Convalescència

1993: Aprovació de la Constitució d'Andorra

1993: Discurs en català d'Òscar Ribas davant l'Assemblea General de les Nacions Unides
La codificació del català és, doncs, una obra que, malgrat les circumstàncies adverses (bàsicament per la mala voluntat de les diferents administracions històriques espanyoles i franceses, i per la fragmentació política de l'àrea lingüística), és fa en un període relativament curt i amb una acceptació i suport popular considerable. Es pot considerar una obra col·lectiva, encara que no deixa de ser un fruit madur de la dialèctica entre dos pols oposats i en algun moment enfrontats i tot: Antoni M. Alcover i Pompeu Fabra. Dues visions oposades, doncs, que avui sabem que no eren antitètiques, sinó més aviat complementàries, com complementaris són, metafòricament parlant, la *rauxa* i el *seny* que se sol atribuir tòpicament a l'ADN col·lectiu

dels catalanoparlants. Alcover fou l'home de la variació, de la diversitat. Fabra el de l'ordenació, l'arquitecte de la llengua comuna. Com a mostra d'aqueixa rauxa incontenible, sense pèls a la llengua, que va fer que Alcover fos un autèntic motor propagandístic de l'obra de reconstrucció de la unitat preterida i que arribés a ser popularment conegut com "l'apòstol de la llengua catalana", vegem la seua visió a la vegada hipercrítica i clarivident, mordaç i incisiva, del Principat d'Andorra a l'hora de la seua partida d'Andorra la Vella cap a la Seu d'Urgell, el 17 d'agost de 1906:

«Vaig entrar a Andorra *la Vella* amb molt poques il·lusions, i en surt encara desencantat. Aqueixa capital dóna una idea pobreta del Principat: pobreta però exacta. Per lo que veig, per lo que ensum, per lo que em diuen, per lo que observ de la mateixa gent d'ací, aquest Principat me fa l'efecte d'una cosa magra, dessustada, esquefida, massa patriarcal, massa primitiva, massa endarrerida. Salta a la vista que els pobles andorrans no estan millor que llurs veinats d'Espanya, i en algunes coses estan pitjor, que és tot quant se puga dir. No serveix aqueix Principat per acreditar l'autonomia. No perquè sia un Estat català, que té per llengua oficial la catalana, ara hem de callar les seves maganyes, els seus caires flacs. Els mateixos andorrans sincers ho confessen, que llur règim i manera d'esser necessita unes mitges soles i qualque cosa més; han mester un capgirell de mà mestra.»¹

Pompeu Fabra, pel contrari, no va ser pas conegut com a apòstol. Ben al contrari, coherentment amb el seu rol de seny i per oposició a Alcover, ha passat a la història amb l'apel·latiu de "geni ordenador de la llengua catalana". La seua obra, a més, va íntimament lligada a la de l'IEC i la Secció Filològica. De fet, Pompeu Fabra va ser membre de l'Institut (fundat el 1907 a inspiració de l'*Institut de France*) i un dels set membres fundadors de la Secció Filològica l'any 1911 —any que fou creada juntament amb la Secció de Ciències— de la qual en va ser president des de 1917 fins 1948, any de la seua mort. També va ser president de l'IEC en diversos períodes entre 1917 i 1939. La Secció Filològica és una de les cinc seccions actuals de l'IEC, i acompleix la funció d'acadèmia de la llengua catalana que té encomanada l'Institut. La composició inicial de la Secció Filològica, a més dels nostres dos grans lingüistes, reunia al seu redós tres grans escriptors de generacions i tendències diverses: Àngel Guimerà, Joan Maragall i Josep Carner, que en fou secretari. I finalment, un hel·lenista —Lluís Segalà— i un bibliista —Frederic Clascar.

Els seus objectius inicials no difereixen gaire dels actuals i, tal com defineix l'article 3 dels Estatuts de l'IEC, correspon a la Secció tres línies principals d'actuació:

- L'establiment de la normativa lingüística
- La investigació i l'estudi científic de la llengua
- El seguiment del procés de normalització en el conjunt de les terres de llengua i cultura catalanes

Malgrat la dificultat intrínseca d'arribar a acords sobre un tema sobre el qual hi havia tants punts de vista diferents, aviat la feina va produir els seus fruits. El mes de gener de 1913, l'IEC promulgava les *Normes ortogràfiques* que, amb lleugeres adaptacions, han estat assumides en el conjunt dels territoris de llengua catalana i constitueixen un dels signes més visibles de la unitat lingüística i cultural de la nostra comunitat. Així, mentre a Catalunya l'*antinormisme* va anar remetent lentament, el 1931 Alcover, abans de morir, permeté a Francesc de B. Moll tornar a la disciplina de les normes que havia abandonat el 1918, i el 1932 es van signar les

Normes de Castelló, amb la qual cosa s'aconseguia completar l'expansió geogràfica del *fabrisme*.

Tal com recull l'espai específic sobre el centenari de les *Normes* que ofereix el web de l'Institut, «Encara que sovint no en som ben conscients, la consecució d'aquell acord normatiu, que va obrir les portes als que successivament es produïrien en el camp de la gramàtica (1918) i del diccionari (1932) és de la màxima transcendència històrica. Així ho expressaven tant el mateix opuscle de la primera edició de les *Normes ortogràfiques*, datat el 24 de gener, com l'article que publicaria Enric Prat de la Riba una setmana després, el 31 de gener, a *La Veu de Catalunya*, amb el títol "Per la llengua catalana".

Ara que ens trobem en l'any del centenari d'aquelles primeres normes constatem que no sols ens cal reconèixer la lucidesa, l'esforç d'entesa i la perseverança en els moments més difícils, tant de Pompeu Fabra —el principal artífex de la codificació normativa moderna del català— com de tot el món cultural i polític favorable a la plena recuperació del català: en el context actual ens cal més que el simple reconeixement. És indispensable renovar i reafirmar com mai, entremig dels atacs que ara pateixen la nostra llengua, la nostra cultura i la nostra realitat nacional, el compromís amb la recuperació de la plena igualtat entre les llengües, les cultures i les nacionalitats d'Europa i del món sencer.

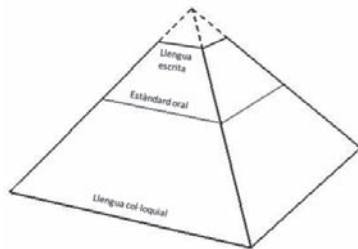
Podem arribar al final del camí que entreveïem ara fa cent anys els promotors i els redactors de les *Normes ortogràfiques*. I si mantenim la seva actitud, hi arribarem. Serà el millor homenatge que els podem fer, a ells i a aquelles primeres normes»²

Unes normes, doncs, que han creat un model de llengua. Un model que, amb el pas del temps ha inspirat també, amb les necessitats comunicatives de cent anys després, una llengua estàndard prou flexible en la qual es poden sentir reconegudes totes les varietats geogràfiques de l'idioma. És així com el model referencial català ha estat qualificat de:

- *composicional*, perquè recull elements procedents de tots els dialectes
- *policèntric*, perquè, malgrat el pes específic de l'àrea de Barcelona, la producció del model es fa també des dels diversos territoris
- *convergent*, perquè el respecte a les varietats passa per l'objectiu comú i harmònic de la unitat funcional. Això es constata, sobretot, en la producció de neologia, sempre compartida i unitària.

Es pot dir que, des de la varietat dels parlars catalans, en els usos formals no cal *canviar* de dialecte. Els catalanoparlants ens limitem a *filtrar*, a passar pel sedàs la nostra parla per tal d'eleva-la sense renunciar a la nostra fonètica, al nostre accent, a les nostres formes més idiosincràtiques... tot conformant una estructura piramidal perfecta on la llengua col·loquial és la base, mentre que els usos més estàndard i de formalitat superior en van constituint els pisos, sense que la piràmide tinga un autèntic vèrtex, ja que fins i tot en els usos ultraformals i de la llengua escrita podem reconèixer algun d'aquells trets idiosincràtics que permeten identificar la procedència del parlant o de l'autor.

Aquest és un model dúctil i molt potent, que ha permès, malgrat les evidents dificultats i contextos

més o menys hostils que assenyalàvem més amunt, que el català estiga dotat d'eines suficientment adequades per a facilitar la seua difusió social, que dependrà, en última instància, dels entorns sociopolítics i de les polítiques lingüístiques arbitrades.

En aquest sentit, el paper del Principat d'Andorra és fonamental com a llum i guia per a tots els territoris catalanòfons. D'una banda, perquè representa la plena normalitat del seu estatus legal, tal com queda establert en l'article segon de la seua Constitució, apartat 1: «La llengua oficial de l'Estat és el català». I, d'una altra, perquè actua com a únic garant de la presència internacional, al més alt nivell, d'una comunitat lingüística que no es pot presentar d'altra manera davant del món si no és diluïda o amagada dins d'altres més grans (espanyola, francesa, italiana). I és així com, per primera vegada segurament almenys des de l'edat mitjana, tots els catalanoparlants ens vam sentir orgullosos de ser representats per un petit país quan el 28 de juliol de 1993 i davant la comunitat internacional van sonar aquestes paraules:

«Avui és un dia històric per a Andorra. El meu Estat ha estat admès com a membre de l'Organització de les Nacions Unides; hem vingut aquí a Nova York per hissar la nostra bandera junt amb les dels altres Estats. Culminem així moltes de les aspiracions del nostre poble i tot un procés de serena i tenaç transformació. Andorra ja no és un vestigi del dret feudal i medieval sinó un Estat homologat segons els criteris del dret internacional modern. I d'aquesta manera, s'ha tancat tot un secular procés de formulació jurídica que es va iniciar amb els pariatges ara fa més de set-cents anys i ens ha conduït a la cerimònia que estem vivint.

(...) Tenim ben clar que per fer coses i per comunicar-les cal ser cosmopolites i poliglotes, però també que per ser cal aprofundir en les pròpies arrels. I les nostres són les de la cultura catalana. El català és el nostre idioma oficial. És en la llengua de Ramon Llull, Ausias March i Salvador Espriu, la quina es parla des de Fraga —a l'Aragó— fins a Maó —a l'illa balear de Menorca— i des de Salses —al Rosselló francès— fins a Guardamar —a les terres meridionals del País Valencià. És en aquesta llengua, la catalana, que he vingut davant aquesta Assemblea a parlar de pau, llibertat i fraternitat.

Permeti'm que acabi citant la llegenda que figura en el nostre Escut nacional —*Virtus, Unita, Fortior* ('l'acció o la força unida és més forta') — que s'adiu als objectius que s'han fixat les Nacions Unides»³

La força de les nacions petites o de les nacions sense estat, la força de les llengües no expansives, de les minoritàries i de les minoritzades, la força de tot allò que aporta diversitat a la humanitat... Del poble andorrà a Pompeu Fabra, de les nostres arrels pirinenques a la nova saba empeltada de tanta gent que ha enriquit al llarg dels segles i als nostres dies la nostra comunitat lingüística... Una obra col·lectiva endreçada ara fa cent anys amb les *Normes ortogràfiques* i que ha estat una de les claus d'aquell "salvar-vos els mots" espiuà. Llarga vida, doncs, a la llengua catalana.

Notes

1- *Dietari de l'excursió filològica. 1906*. Edició a cura de Francesc de B. Moll, commemorativa del cinquantenari de la mort de Mn. Antoni M. Alcover. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983, pàgina 43.

2- <http://normesortografiques.espais.iec.cat/>

3- Discurs del Cap de Govern Òscar Ribas a Nova York, davant l'Assemblea General de les Nacions Unides. Consultat a http://www.diariandorra.ad/index.php?option=com_k2&view=item&id=24170 el 28 de febrer de 2015.